

Reviderad
år 2023

KVINNLIG KÖNSTYMPNING

Handbok för regional samverkan i Värmland

KVINNLIG KÖNSTYMPNING

UTGIVEN AV
Länsstyrelsen Värmland

ISSN
0284-6845

PUBLIKATIONSNUMMER
2023:04

GRAFISK FORM
Josefin Larnemark och Frida Hagman

ILLUSTRATIONER
Mia Fernau

Fler exemplar kan laddas ner från
lansstyrelsen.se/varmland

Kvinnlig könsstypning – handbok för regional samverkan i Värmland är ett samverkansdokument mellan Region Värmland (med representanter från bland annat barnhälsovården, mödrahälsovården, kvinnosjukvården och asyl och flyktinghälsan), Barnahus Värmland, Familjevårdsenheten Karlstads kommun, Länsnätverket för elevhälsans medicinska insats och Länsstyrelsen Värmland.

INNEHÅLL

Gemensamma definitioner och grundprinciper	6
Vad är kvinnlig könsstympning?	7
Barnkonventionen	8
Hur många är utsatta?	8
Vilka erhåller vård?	8
Var förekommer kvinnlig könsstympning?	8
Olika typer av kvinnlig könsstympning.....	10
Lagstiftning	10
Utreseförbud.....	11
Anmälningsskyldighet	11
Barnets och ungdomens rättigheter.....	14
Bemötande.....	14
Behov av tolk	15
Förebyggande arbete inom förskolan och skolan	17
Integrationsarbete med nyanlända i kommunen	17
Att förebygga.....	18
Hälso- och sjukvårdens förebyggande arbete	19
Identifiera risker i förskolan och skolan.....	20
Att identifiera	22
Nyanlända/ensamkommande barn/ungdomar i kommunen.....	23
Vuxna i kommunen.....	23
Upptäcka och identifiera inom hälso- och sjukvården.....	24
Att behandla.....	26
Behandling och uppföljning	27
Barnkonventionen	29
Kontakter.....	30
Anteckningar.....	35
Källförteckning	36
Aktuella lagar och författningar.....	37
Socialstyrelsen	37
Övriga källor	38

GEMENSAMMA DEFINITIONER OCH GRUNDPRINCIPER

VAD ÄR KVINNLIG KÖNSSTYMPNING?

Med könsstympning av flickor och kvinnor (eller ”kvinnlig könsstympning”) avses alla ingrepp som rör borttagande delvis eller helt av de externa genitalerna eller annan åverkan på de kvinnliga könsdelarna av kulturella eller andra icke-medicinska skäl.¹ Könsstympning av flickor och kvinnor är ett brott mot de grundläggande mänskliga rättigheterna och mot barns rättigheter. Könsstympning är en form av grov misshandel och ett övergrepp mot flickor och kvinnor.

Könsstympning är förbjudet enligt lag i Sverige. Förskolan, skolan, hälso- och sjukvården, socialtjänsten – yrkesverksamma inom alla myndigheter är skyldiga att följa svensk lagstiftning med bland annat barnkonventionen. Barnets bästa ska alltid vara i fokus.² Med barn avses alla upp till 18 år. Äldern på de flickor som utsätts för könsstympning varierar mellan och inom länder. Merparten av alla könsstympningar görs på flickor under fem år, ibland görs ingreppet på spädbarn och ibland på flickor i sex till sju års ålder. Även äldre flickor och vuxna kvinnor kan bli utsatta för könsstympning.

Utdrag ur UNICEF:s information om kvinnlig könsstympning

- Könsstympning av flickor och kvinnor är en livsfarlig sedvänja som ger men för livet.
- Könsstympning av flickor förekommer på många håll runt om i världen och omkring 3,9 miljoner flickor könsstympas varje år.
- Könsstympning utförs oftast på flickor mellan fyra och 14 år, men även spädbarn stympas.
- Könsstympning ses ofta som en nödvändighet för äktenskap, då ingreppet tros bevara en flickas oskuld innan giftermålet. Det är också ett sätt att kontrollera kvinnornas sexualitet.
- Könsstympning medför långsiktiga fysiska och känslomässiga komplikationer. Svår smärta, stress, infektioner och psykiska problem kan uppstå efter ingreppet, liksom kraftiga blödningar, infertilitet och till och med död.

Källa: UNICEF, [unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning](https://www.unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning)

¹ Världshälsoorganisationen WHO, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/

² [Hedersförtryck.se](https://www.hedersfortryck.se)

BARNKONVENTIONEN

Den 1 januari 2020 blev FN:s konvention om barnets rättigheter svensk lag. Det innebär ett förtydligande av att domstolar och rättstillämpare ska beakta de rättigheter som följer av barnkonventionen. Barnets rättigheter ska beaktas vid avvägningar och bedömningar som görs i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn. Av artikel 3 i barnkonventionen framgår att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Inkorporeringen av barnkonventionen bidrar till att synliggöra barnets rättigheter och skapar en grund för ett mer barnrättsbaserat synsätt i all offentlig verksamhet.

HUR MÅNGA ÄR UTSATTA?

Socialstyrelsen har 2014 kartlagt omfattningen och uppskattar att antalet flickor och kvinnor som kan ha varit utsatta för könsstympning är 38 000 i Sverige. Det innebär att 1 000 flickor och kvinnor i Värmland kan ha varit utsatta eller riskerar att bli utsatta för kvinnlig könsstympning.

VILKA ERHÅLLER VÅRD?

Uppskattningsvis har runt 5 000 kvinnor med diagnosen könsstympning sökt vård mellan 2012 och 2018. Vården inkluderar både öppenvård, förlossningsvård och specialistvård. Positivt är att diagnosen könsstympning har ökat under samma tid. Dock är vården inte lika tillgänglig för alla. Det är vanligare att den når kvinnor mellan 18 och 40 år, framför allt i samband med graviditet och förlossning. Socialstyrelsen ser här ett förbättringsområde att identifiera behov av vård hos kvinnor under 18 och över 40 år³.

VAR FÖREKOMMER KVINNLIG KÖNSTYMPNING?

Kvinnlig könsstympning är en tradition som har funnits länge. Den är inte kopplad till en särskild religion och inte heller påbjuden i någon religiös skrift. Könsstympning av flickor och kvinnor förekommer på många håll runt om i världen, från Indonesien i öst till Peru i väst. Migration gör att könsstympning förekommer så gott som överallt i världen. Idag uppskattas antalet till 30 länder i Afrika samt några länder i mellanöstern och Asien. Somalia, Etiopien, Eritrea, Egypten och Gambia listas som de länder där kvinnlig könsstympning är vanligast samt mellanöstern såsom Oman, Saudiarabien, Irak och Förenade Arabemiraten.

³ Socialstyrelsen. Inventering av vård för flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstympning. Slutrapport – november 2021

Förkomst av kvinnlig könsstympning

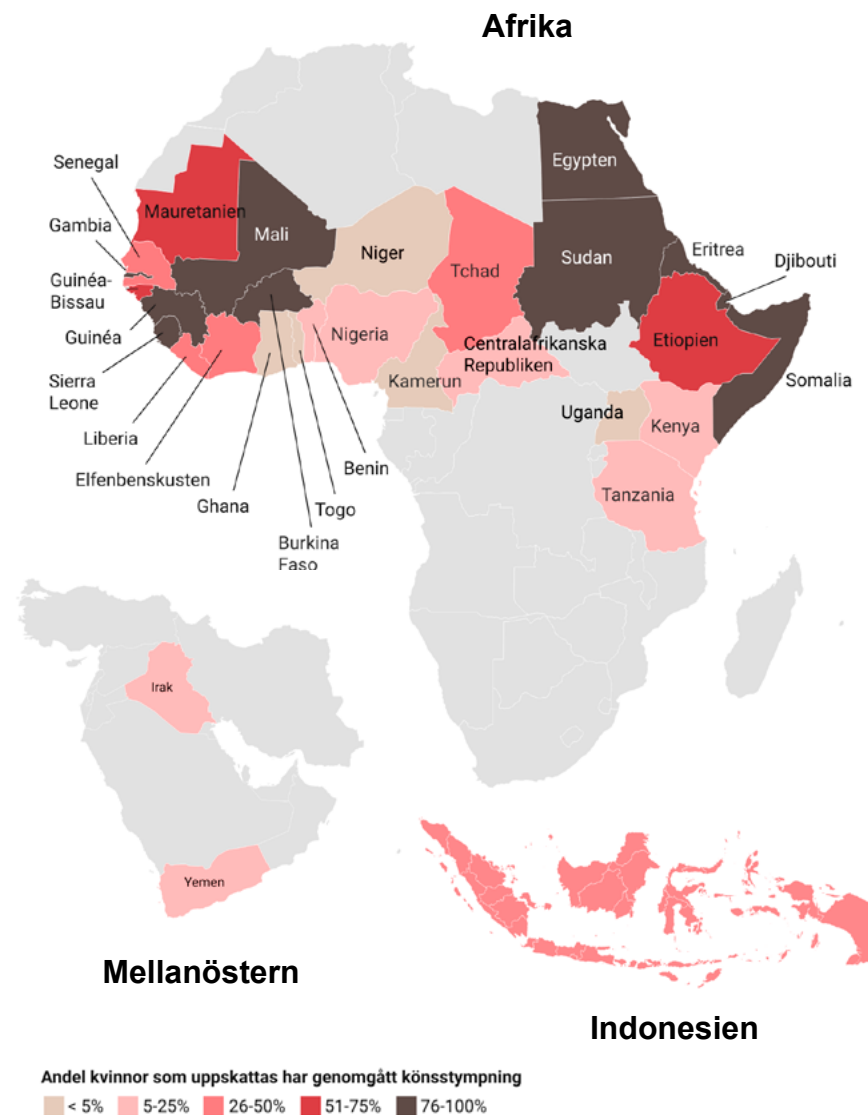

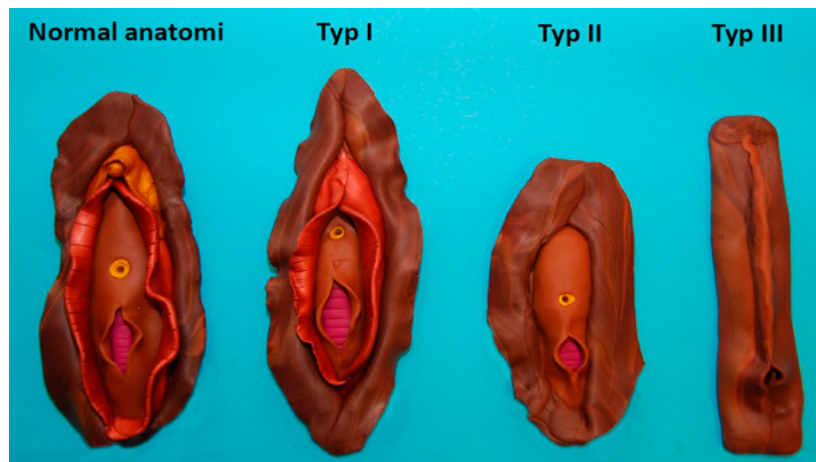
Bild hämtad från Socialstyrelsens rapport Kvinnlig könsstympning – ett samtalsstöd för socialtjänsten (2022).

OLIKA TYPER AV KVINNLIG KÖNSSTYMPNING

Kvinnlig könsstympning innebär att hela eller delar av könsorganet skärs bort. Det förekommer fyra olika typer av könsstympning enligt WHO:s definition:

- Typ I. Borttagande/excision av förhuden runt klitoris och/eller del av eller hela synliga klitoris.
- Typ II. Partiellt eller totalt borttagande av klitoris samt av de inre blygläpparna, med eller utan borttagande av de yttre blygläpparna.
- Typ III. Förstämning av vaginalöppningen genom borttagande och hopfästande av de inre och/eller de yttre blygläpparna, med eller utan borttagande av klitoris. En liten öppning lämnas längst ner mot anus så att urin och menstruationsblod kan rinna ut. Denna typ kallas även infibulation eller faraonisk omskärelse.
- Typ IV. Andra skadliga ingrepp på de kvinnliga könsdelarna, exempelvis prickning, snittning, skrapning, frätning och brännande. Anatomien kan se normal ut och illustreras därför inte på bilden nedanför.

Ungefär 90 procent av alla könsstympningar gäller typ I, II och IV, cirka tio procent för typ III (WHO 2017).

Modeller av Leah Brickhouse (2016).

LAGSTIFTNING

Sverige har sedan 1982 en lag (Lag 1982:316) mot kvinnlig könsstympning med förbud mot könsstympning av kvinnor. Könsstympning får inte utföras även om samtycke lämnats till ingreppet eller om ingreppet sker utomlands. Den som bryter mot denna lag kan dömas till fängelse i högst fyra år. Grova

förseelser som medför livsfara eller allvarlig sjukdom kan medföra fängelsestraff i lägst två år och högst tio år.

Den svenska lagen gör också den vuxne ansvarig om ett barn förs till ett annat land för att få ingreppet gjort. Lagen gäller även om ingreppet utförs i ett land som saknar förbud mot kvinnlig könsstympning. När det gäller barn finns en anmälningsskyldighet för den som upptäcker att ett barn far illa och även vid misstanke om att ett barn far illa. Detta är reglerat i 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen.⁴

I 21 § Sekretessen enligt 25 kap. 1 §, 2 § andra stycket och 3-5 §§, 26 kap. 1, 3, 4 och 6 §§ samt 33 kap. 2 § hindrar inte att en uppgift lämnas till en åklagarmyndighet eller Polismyndigheten, om uppgiften angår misstanke om brott som riktats mot någon som inte har fyllt arton år och det är fråga om brott som avses i 2. lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. Lag (2014:633):5

UTRESEFÖRBUD

Utreseförbud är en åtgärd för att skydda barn som riskerar att föras utomlands för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstymas⁶. Utreseförbudet regleras i Lagen om särskilda bestämmelser för vård av unga (LVU) och socialtjänsten kan göra ansökan hos förvaltningsrätten. Om det är brådskande kan socialnämnden fatta beslut om ett tillfälligt utreseförbud som gäller omedelbart. Domstolen/nämnden måste skicka sitt beslut till Polismyndigheten för att utreseförbudet ska registreras. Den som för ut ett barn ur landet i strid mot ett utreseförbud kan straffas. Ett utreseförbud innebär även ett hinder mot att pass utfärdas och en möjlighet att återkalla pass.

ANMÄLNINGSSKYLDIGHET

Lagstiftningen är mycket tydlig när det gäller anmälningsskyldigheten. Enligt 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen (SoL) är myndigheter och yrkesverksamma inom bland annat förskolan, skolan, socialtjänsten samt hälso- och sjukvården skyldiga att genast anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Detta omfattar kännedom eller misstanke om att en flicka riskerar att bli könsstymptad eller om en flicka är könsstymptad och behöver stöd eller vård på grund av det.⁷ En särskild riskfaktor för att vara eller bli utsatt för könsstympning är när det finns familjemedlemmar som är utsatta, som till exempel flickans/kvinnans mor eller systrar. I mötet med en kvinna som har blivit utsatt är det vik-

⁴ Socialtjänstlag (2001:453)

⁵ Offentlighet och sekretesslag (2009:400)

⁶ Hedersförtryck.se

⁷ Socialtjänstlag (2001:453)

tigt att fråga efter eventuella döttrar eller minderåriga syskon som riskerar att bli utsatta.

Verksamheter kan lämna ut ett dokument om förbud mot könsstympning enligt svensk lag som stöd till föräldrarna vid eventuell påtryckning från släktingar i hemlandet om att genomföra könsstympning.⁸ Vid kännedom om resa till hemlandet ska könsstympning tas upp i samtal och tid för undersökning ska, av en barnläkare, barnmorska eller gynekolog, erbjudas vid hemkomsten.

Svensk lagstiftning om kvinnlig könsstympning

- 1 § Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte. Lag (1998:407).
- 2 § Den som bryter mot 1 § döms till fängelse i lägst två och högst sex år. Är brottet med hänsyn till omständigheterna mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.
- Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om könsstympningen är särskilt omfattande eller om gärningen har orsakat livsfara eller allvarlig sjukdom eller om gärningsmannen i annat fall har visat synnerlig hänsynslöshet. För försök, förberedelse och stämpling samt underlåtenhet att avslöja brott döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Lag (1998:407).
- 3 § Den som har begått brott enligt denna lag döms vid svensk domstol även om 2 kap. 2 eller 3 § brottsbalken inte är tillämplig. Bestämmelser om krav på tillstånd att väcka åtal i vissa fall finns i 2 kap. 5 § brottsbalken. Lag (1999:267).
- Sfs nr: 1982:316. Departement/myndighet: Socialdepartementet. Utfärdad: 1982-05-27. Ändrad: t.o.m. sfs 1999:267. Ändringsregister: sfsr.

Källa: Regeringskansliet/Lagrummet

På Länsstyrelsens webbplats finns information om lagstiftningen på flera språk.

⁸ Länsstyrelsen Värmland, <https://www.lansstyrelsen.se/varmland/samhalle/social-hallbarhet/mans-vald-mot-kvinnor.html>

Om kvinnlig könsstympning

- Könsstympning är inte kopplat till en särskild religion.
- Könsstympning utförs inte av utbildad sjukvårdspersonal med steriliserad medicinsk utrustning på ett sjukhus. Ingreppet görs oftast utomhus helt utan bedövning med frätande vätska, en kniv, glasskärva, slipad sten, ett rakblad eller lock till en konserverburk.
- Könsstympning utförs inte av män utan det är kvinnor som håller ner flickan och utför ingreppet.
- Majoriteten av de som könsstympas är inte kvinnor utan små flickor eller spädbarn.
- Det blir inte allt ovanligare med kvinnlig könsstympning, tvärtom tillkommer allt fler länder på listan där detta förekommer.
- Könsstympning sker inte bara i Afrika utan utförs även i länder som Indonesien och Peru.
- Kvinnlig könsstympning är förbjudet i Sverige och inte lagligt även om ingreppet utförs utomlands i ett land där det är tillåtet.
- Många flickor och kvinnor överlever inte ingreppet utan dör av infektioner eller blodförlust när benen snöras ihop.

viktigt att känna till faktorer som kan öka en flicka eller kvinnas risk för att utsättas för könsstympning. Alla yrkesverksamma behöver arbeta aktivt med frågan om könsstympning, och inte undvika den till exempel för att det kan upplevas svårt att prata om.⁹

Att komma ihåg vid arbetet med könsstympade flickor under 18 år

Tillitsproblematik till vuxna kan ha utvecklats efter könsstympningen eftersom det vanligtvis är en vuxen anknytningsperson som bestämt att övergreppet skulle ske. Denna problematik överförs lätt till andra vuxna, till exempel till hälso- och sjukvårdspersonal.

Om en anhörig är med vid besöket bör flickan tillfrågas i enskildhet om hon vill att denne ska vara med vid undersökningen. I de fall flickan uttrycker att undersökningen ska göras enskilt på henne kan man hänvisa till FN:s barnkonvention artikel 16 om barns rätt till privatliv och hälso- och sjukvårdens etiska riktlinjer att inte göra undersökning i närvaro av annan än patienten själv.

Total sekretess gentemot föräldrar kan aldrig helt utlovas, men starkare sekretess gentemot föräldrarna kan hävdas beroende på barnets ålder och mognad (1177.se). Att tänka på är att föräldrar kan se sitt barns journal via 1177.se upp till det att barnet fyllt 13 år. Journalkopia och läkemedelslista kan begäras ut av föräldrar till dess barnet är myndigt. Menprövning bör alltid göras i varje fall om föräldrar ska vara delaktiga eller ej.

I vissa fall kan kommunens socialtjänst behöva kopplas in som stöd eller för att träda in i vårdnadshavares ställe.

I de fall det föreligger motiv för att dokumentation ej bör synas i journal eller 1177.se kan dokumentationen göras i mallen *Våldsutsatthet eller Oro för att barn får illa*.

BEHOV AV TOLK

Om en tolk behövs vid samtal med en utsatt person eller med andra berörda är det helt avgörande att tolkningen sker på ett korrekt sätt och inte innebär en risk för den utsatta. Tolken ska vara opartisk och inte låta egna åsikter eller attityder påverka arbetet. För att reducera dessa risker och öka möjligheten till anonymitet bör en kvinnlig telefontolk utanför Värmland bokas i den initiala kontakten med den våldsutsatta¹⁰. När verksamheten får bättre kännedom om den utsatta och dennes nätverk kan det avgöras om det är säkert att använda platstolk.

⁹ [Hedersförtryck.se](https://www.hedersfortryck.se)

¹⁰ Socialstyrelsen, *Barn som får illa eller riskerar att fara illa*

BARNETS OCH UNGDOMENS RÄTTIGHETER

Föräldrabalken (FB) och barnkonventionen anger att barnets egna åsikter ska tillmätas allt större betydelse i takt med stigande ålder och mognad. Hälso- och sjukvårdslagstiftning ska parallellt tillämpas med föräldrabalkens bestämmelser om vårdnadshavarens ansvar och barnets växande autonomi när vårdåtgärder för barn aktualiseras. Självbestämmanderätten hänger samman med barnets mognad i relation till det aktuella beslutets svårighet och betydelse. Det är hälso- och sjukvårdspersonalen som i första hand får bedöma om den minderåriga patienten kan anses ha den mognad som krävs för att ta ställning till den aktuella vårdfrågan.

För hälso- och sjukvården gäller följande:

- Barn som är i behov av vård på grund av en könsstympning måste ges rätten till adekvata insatser.
- I de fall barnet har uppnått egen mognad ska vården möjliggöras utan krav på tillåtelse från vårdnadshavare.
- I de fall barnet inte vågar informera vårdnadshavare, men är i behov av adekvat vårdinsats och inte uppnått tillräcklig mognad för att få vård på egen hand, är det viktigt att involvera socialtjänsten.

BEMÖTANDE

Könsstympning kan vara relaterat till andra former av våld varför ett psykosocialt omhändertagande är viktigt. En förutsättning är att få till stånd en förtroendefull relation som grund i samtalet. Bedömning av flickans eller kvinnans psykiska mående och uttryck för psykisk ohälsa görs i samband med besök. Det som eventuellt väcks hos flickan eller kvinnan vid den fysiska behandlingen måste omhändertas.

Att flickan eller den unga kvinnan får ett empatiskt ålders- och utvecklingsmässigt adekvat bemötande är en viktig grund för den fortsatta kontakten. Så är även ett aktivt lyssnande samt att hon blir bekräftad i sina upplevelser.

För att kunna hjälpa flickor och kvinnor som är, eller riskerar att bli, utsatta för könsstympning krävs att yrkesverksamma har ett helhetsperspektiv i frågan. Det är även nödvändigt att yrkesverksamma har kunskap om konsekvenserna av könsstympning för att kunna hjälpa de utsatta flickorna och kvinnorna på bästa sätt. Givetvis är det också viktigt att ha kunskap och ett professionellt förhållningssätt för att kunna och våga uppmärksamma de flickor som riskerar att bli könsstympade. I det förebyggande arbetet är det

Att använda en familjemedlem som tolk är direkt olämpligt och bör inte heller vara någon som känner patienten eller dennes närstående. Så långt som möjligt bör det tas hänsyn till eventuella önskemål rörande tolkens bakgrund, kön, etnisk tillhörighet och var i landet tolken bor. Det bör också tas hänsyn till oro för att tolken känner någon i omgivningen eller bekantsskapskretsen. Det är viktigt att förklara tolkens roll och tystnadsplikt för att minska den eventuella oron för att använda en tolk med samma etniska tillhörighet.

Några råd vad gäller samtal med flickor/kvinnor som kan ha blivit utsatta för könsstympning:

- Ge flickan/kvinnan tid att prata och visa att du är intresserad av att lyssna.
- Se till att miljön är ostörd.
- Använd enkelt språk, om flickan/kvinnan inte kan svenska så bra.
- Var inte dömande – betona att könsstympning av flickor och kvinnor är illegal och medför hälsorisker, men att det inte är flickans/kvinnans skuld om könsstympning har skett.
- Var lyhörd för det faktum att flickan/kvinnan kan vara lojal mot sina föräldrar.
- Förklara tydligt att könsstympning av flickor och kvinnor är olagligt i Sverige, och att lagen kan användas för att hjälpa familjer att skydda flickor.
- Var tydlig med att det finns hjälp att få för de eventuella konsekvenser som könsstympningen kan ha inneburit.

Källa: Hedersförtryck.se

FÖREBYGGANDE ARBETE INOM FÖRSKOLAN OCH SKOLAN

Förskolan och skolan ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom förskolan och skolan ska också främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och

11 Läroplan för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet 2011:1; Skolans värdegrund och uppdrag och läroplan för gymnasieskolan 2011; 1 Skolans värdegrund och uppgifter
12 Socialstyrelsen och Skolverket (2014) Vägledning för elevhälsan

ATT FÖREBYGGA

HÄLSO- OCH SJUKVÅRDENS FÖREBYGGANDE ARBETE

Häls- och sjukvårdens uppdrag är att medicinskt förebygga, utreda och behandla skador och sjukdomar. Målet för häls- och sjukvården är en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen. Vården ska ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Den som har det största behovet av häls- och sjukvård ska ges företräde till vården.

Inom häls- och sjukvården finns det möjlighet att identifiera risksituationer för könsstympning vid vårdcentral inklusive barnmorskemottagning, barnvårdscentral, familjecentral, ungdomsmottagning och asylmottagning. Inom dessa verksamheter kan samtal hållas om könsstympning. Samtalen kan handla om traditioner, kulturer, egen inställning, lagstiftning som förbjuder könsstympning och eventuella risksituationer.

Elevhälsans förebyggande arbete

- I samverkan med elever, vårdnadshavare och skolans övriga personal arbeta för att ge eleverna kunskap om FN:s konvention om barns rättigheter och grundläggande mänskliga rättigheter som bidrar till god hälsa och utveckling.
- Förebygga riskförhållanden och tidigt uppmärksamma och åtgärda situationer där barn misstänks riskera att utsättas för könsstympning.
- Ge handledning och konsultation till skolans övriga personal för att förebygga och upptäcka könsstympning.

IDENTIFIERA RISKER I FÖRSKOLAN OCH SKOLAN

Personal i förskolan och skolan ska vara vaksam på varningssignaler om att könsstämpning är på väg att hända eller har hänt. Det kan vara subtila signaler såsom hög skolfrånvaro, frånvaro från idrottslektioner, utökad ledighet, förberedelser för speciella ceremonier och förfrågningar om vaccinationer eller andra resevacciner eller antimalariamedel.¹³ Alla elever erbjuds ett hälsobesök som består av hälsokontroller samt ett hälsosamtal i förskoleklass, årskurs 2, 4 och 7 samt på gymnasiet i årskurs 1. Vid hälsobesöken ska skolsköterskan identifiera problem eller symptom hos eleven som kan vara tecken på könsstämpning och som kan innebära behov av ytterligare insatser.

All personal inom hälso- och sjukvården som möter personer och familjer där det finns risk för att flickor och kvinnor är eller kan bli utsatta för könsstämpning ska ha tillräckliga kunskaper för att:

- fråga,
- ge information om lagstiftning,
- förmedla möjlighet att få hjälp,
- hänvisa/remittera till rätt instans samt
- vid behov göra uppföljning.

Elevhälsans medicinska insatser erbjuder enklare sjukvårdsinsatser, exempelvis öppen mottagning. Det är ett sätt att vara tillgänglig för eleverna och därmed kunna identifiera olika hälsorisker och hälsoproblem. Signaler på att könsstämpning har ägt rum kan vara långvariga och täta besök på toaletten i skolan, undvikande av sport och plötsliga beteendeförändringar hos eleven. Särskild uppmärksamhet riktas mot flickor från de länder där könsstämpning är vanligt. Överenskommelse för samverkan finns mellan elevhälsans medicinska insatser och övrig hälso- och sjukvård.

¹³ Socialstyrelsen (2016) <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/vald-och-brott/konsstypning/>

ATT IDENTIFIERA

NYANLÄNDA/ENSAMKOMMANDE BARN/UNGDOMAR I KOMMUNEN

Alla som i sin tjänsteutövning får en misstanke om att barn far illa ska anmäla direkt till socialtjänsten. De ungdomar som kommit ensamma till Sverige utreds och kartläggs av boendepersonal och myndighetsutövare. I samtalen ingår att fråga om könsstympning och/eller andra övergrepp som barnet kan ha utsatts för i hemlandet eller under resan hit. Det är också viktigt att vara fortsatt uppmärksam på tecken eller symtom på ohälsa eller besvär, då ungdomen kan ha valt att inte berätta i de första samtalen eller inte förstått frågorna.

En orosanmälan till socialtjänsten gällande ett barns hälsa och utveckling leder alltid till en förhandsbedömning som ska ske inom 14 dagar. Därefter tas beslut om att inleda utredning enligt 11 kap 1 § SoL eller inte. En utredning inleds dock alltid då det gäller barn som misstänks ha utsatts för våld. Socialtjänsten har möjlighet att samtala med den unge utan att vårdnadshavarna har kontaktats utifrån särskilda skäl såsom misstanke om hedersrelaterad problematik och våld. Samtalet syftar till att få information för att kunna göra en bedömning kring barnets behov av skydd. När det handlar om hedersrelaterat förtryck påverkar detta behovet av skydd och hur man bör agera i ärendet.

Det är viktigt att socialtjänsten har ett säkerhetstänkande och arbetssätt som underlättar för barnen i situationer som kan vara riskfyllda. Om en flicka riskerar att bli eller har blivit könsstympad ska en utredning inledas för att bedöma behovet av skydd och stöd. Socialtjänsten ska polisanmäla om brottet begåtts i Sverige eller flickan vistas i Sverige och tagits utomlands för att könsstympas.

Om det i förhandsbedömning/utredning framkommer allvarliga uppgifter som kräver omedelbart skydd för flickan kan socialtjänsten ansöka om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU.

Flickor som redan har utsatts för könsstympning och har fysiska och/eller psykiska besvär utifrån detta behöver utredas i samverkan med hälso- och sjukvården då de har rätt till en god vård och ett bra bemötande. Om det framkommer att deras behov av hälsa och utveckling inte tillgodoses av vårdnadshavarna och det saknas samarbete till en förändring kan socialtjänsten överväga att ansöka om tvingande insatser för skydd och stöd.

VUXNA I KOMMUNEN

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (SOSFS 2014:4). Socialtjänsten får inte bedriva en utredning eller ta kontakt med någon utomstå-

ende mot dess vilja. Socialtjänsten bör i alla typer av ärenden som rör våld och hedersrelaterat våld och förtryck göra en hot- och riskbedömning. Med utgångspunkt från den kan socialtjänsten bedöma det fortsatta behovet av insatser på kort och lång sikt.

Kvinnor kan behöva uppmärksammas på att det finns möjligheter att få hjälp om de har specifika besvär av en könsstympning och de kan behöva aktiv hjälp att kontakta hälso- och sjukvården. Framkommer det att de innan de fyllt 18 år har könsstympats i Sverige eller tagits utomlands för att göra detta är det ett brott. Preskriptionstiden för könsstympning börjar löpa från den dag kvinnan fyller 18 år (om brottet begåtts innan 18-årsdagen) och sträcker sig tio år fram.

UPPTÄCKA OCH IDENTIFIERA INOM HÄLSO- OCH SJUKVÅRDEN

Flickor och kvinnor som är könsstympade kan identifieras inom alla verksamheter vid hälso- och sjukvården. En ambition är att personal som möter flickor och kvinnor har kunskap om symptom som kan vara föranledda av könsstympning. Alla verksamheter ska känna sig trygga med att handlägga dessa besvär och remittera vidare vid behov. Om gynekologisk undersökning anses vara befogad ska personalen ge ett adekvat omhändertagande.

Patienten som varit utsatt för könsstympning (framförallt typ I, II eller IV) behöver inte ha långsiktiga fysiska besvär, utan kan endast ha psykiska och sociala följder. Dessa kan innebära rädsla, oro, ilska, sorg, förvirring, likgiltighet, depression och depressivt beteende. Vissa upplever mardrömmar och svårigheter att sova och skuldkänslor.

Exempel på långsiktiga konsekvenser av kvinnlig könsstympning

- Kronisk smärta och värk i underlivet
- Klåda
- Ärrbildning med inskränkt motionsförmåga (ärret stramar)
- Cystor i underlivet
- Återkommande underlivsinfektioner (urinvägar, vagina)
- Bestående blästömningssvårigheter
- Urinläckage
- Menssmärtor
- Samlagssmärta
- Svårigheter att bli gravid
- Graviditets- och förlossningskomplikationer
- Psykosomatiska symptom (till exempel magsmärter och ryggsmärtor)

ATT BEHANDLA

BEHANDLING OCH UPPFÖLJNING

Beroende på typ av besvär kan olika behandlingar och uppföljningar krävas. Vid psykiska och fysiska besvär kan flickor och kvinnor vända sig till en vårdcentral, barnmorskemottagning, barnavårdscentral, ungdomsmottagning eller elevhälsans medicinska insatser för att eventuellt remitteras eller hänvisas vidare utifrån besvär. Överenskommelse för samverkan finns mellan elevhälsans medicinska insatser och övrig hälso- och sjukvård.

Exempel på behandlingar som kan vara aktuella

- Kurator vid behov av samtalsstöd.
- Remiss till barnpsykiatri, vuxenpsykiatri, Centrum för Traumatisk Stress vid behov av traumabehandling eller till Behandlings- och samtalsmottagningen för Stöd och behandling.
- Stöd till flickan eller kvinnan för att informera exempelvis partner, förälder, skola eller arbetsplats om hur konsekvenserna av könsstympningen har påverkat henne för att skapa förståelse för hennes situation, problematik och mående.
- Fysiska besvär som till exempel urinvägsinfektioner, lätta psykiska samt psykosomatiska besvär relaterade till könsstympningen som till exempel sömnbesvär eller hjärklappning kan i första hand hanteras via allmänläkare.
- Vid behov kan sexualterapeut kopplas in.

Särskild kompetens kring behandling av fysiska följder av könsstympning finns inom kvinnosjukvården. Flickor och kvinnor som har blivit utsatta för könsstympning typ III enligt WHO kan bli hjälpta genom en öppningsoperation så att mensblod och urin lättare kan passera och tidigare menssmärtor samt återkommande urinvägsinfektioner kan upphöra. Det möjliggör eller underlättar även att genomföra omslutande samlag. En öppningsoperation besparar den utsatta onödigt lidande men kan innebära sociala följder. Om patienten uttrycker önskemål om att genomgå en öppningsoperation eller om en sådan rekommenderas utifrån patientens besvär kan remiss till kvinnosjukvården vid Centralsjukhuset i Karlstad skrivas för mottagningsbesök och vidare diskussion.

Den ihopsydda rosen från Amnesty Internationals information om kvinnlig könsstympning.

KONTAKTER

REGIONALA KONTAKTER

**BESAM (Behandlings- och samtals-
mottagningen Region Värmland)**

Telefon: 010-831 80 00

Region Värmland

Telefon: 010-831 50 00

regionvarmland.se

region@regionvarmland.se

Barnahus Värmland

Telefon: 054-540 49 09 eller

054-540 49 11

karlstad.se

barnahusvarmland@karlstad.se

Polisområde Värmland

Telefon: 114 14

polisen.se

registrator.bergslagen@polisen.se

BROTTSOFFERJOURER

Brottsofferjouren Värmland

Telefon: 054-18 28 88

varmland.boj.se

info@varmland.se

Brottsofferjouren Östra Värmland

Telefon: 0550-122 20

ostravarmland.boj.se

info@ostravarmland.se

EGNA KONTAKTER

SOCIALTJÄNSTER

Arvika kommun

Telefon: 0570-816 00
arvika.se
 arvika.kommun@arvika.se

Eda kommun

Telefon: 0571-281 00
eda.se
 kommun@eda.se

Filipstads kommun

Telefon: 0590-611 00
filipstad.se
 kommun@filipstad.se

Forshaga kommun

Telefon: 054-17 20 00
forshaga.se
 kommun@forshaga.se

Grums kommun

Telefon: 0555-420 00
grums.se
 kommunstyrelse@grums.se

Hagfors kommun

Telefon: 0563-185 00
hagfors.se
 kommun@hagfors.se

Hammarö kommun

Telefon: 054-51 50 00
hammaro.se
 kommun@hammaro.se

Karlstads kommun

Telefon: 054-540 00 00
karlstad.se
 karlstadskommun@karlstad.se

Kils kommun

Telefon: 0554-191 00
kil.se
 kommun@kil.se

Kristinehamns kommun

Telefon: 0550-880 00
kristinehamn.se
 kommunen@kristinehamn.se

Munkfors kommun

0563-54 10 00
munkfors.se
 kommun@munkfors.se

Storfors kommun

0550-651 00
storfors.se
 storfors.kommun@storfors.se

Sunne kommun

0565-160 00
sunne.se
 kommun@sunne.se

Säffle kommun

0533-68 10 00
saffle.se
 kommun@saffle.se

Torsby kommun

0560-160 00
torsby.se
 torsby.kommun@torsby.se

Årjängs kommun

Telefon: 0573-141 00
arjang.se
 kommun@arjang.se

KVINNOJOURER

Kvinnojouren Alla Kvinnors Hus, Karlstad

Telefon: 054-183034
karlstadskvinnojour.se
 kvinnojouren@akhkarlstad.se

Kvinnojouren Clarajouren Årjäng

Telefon: 0730-61 29 06
clarajouren.n.nu
 clarajouren@hotmail.com

Kvinnojouren Eva, Arvika/Eda

Telefon: 070-537 95 67
 kvinnojouren.eva@gmail.com

Kvinnojouren i Filipstad och Storfors

Telefon: 0590-122 21 eller
 070-663 12 40
filipstad.se
 kvinnojouren.filipstad@telia.com

Kvinnojouren Frida Säffle/Åmål

Telefon: 0533-68 17 36 eller
 0706-10 55 48
kvinnojourenfrida.se
 frida@kvinnojourenfrida.se

Kvinnojouren Sunne

Telefon: 0565-141 94
 sunnekvinnoboende@gmail.com

Kvinnojouren i Torsby Klarälvdalen

Telefon: 0560-146 44 eller
 070-523 81 40
 kvinnojourentorsby@hotmail.com

Tjejjouren Karlstad

Telefon: 072-746 67 61
roksttejourer.se/karlstads-tjejjour
 tjejjouren@akhkarlstad.se

KÄLLFÖRTECKNING

AKTUELLA LAGAR OCH FÖRFATTNINGAR

Föräldrabalk (1949:381)

Hälso och sjukvårdslag (1982:763)

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor

Lag om ändring i lagen (1982:316) med förbud mot omskärelse av kvinnor

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Läroplan för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet 2011:1; Skolans värdegrund och uppdrag och läroplan för gymnasieskolan 2011:1 Skolans värdegrund och uppgifter

Offentlighet och sekretesslag (2009:400)

Patientlag (2014:821)

Sfs nr: 1982:316. Departement/myndighet: Socialdepartementet. Utfärdad: 1982-05-27. Ändrad: t.o.m. sfs 1999:267. Ändringsregister: sfsr. Källa: Regeringskansliet/

Lagrummet

Skollag (2010:800)

Socialtjänstlag (2001:453)

SOCIALSTYRELSEN

Socialstyrelsen (2014) *Barn som far illa eller riskerar att fara illa. En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar*. Artikelnummer 2014-10-4. ISBN 978-91-7555-209-5

Socialstyrelsen och Skolverket (2014) *Vägledning för elevhälsan*.

Socialstyrelsen (2015) *Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning – en uppskattning av antalet*. Tillgänglig: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2015-1-32.pdf> Artikelnummer: 2015-1-32.

Socialstyrelsen (2022) Tillgänglig: <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/vald-och-brott/konsstympning/>

Socialstyrelsen (2022) *Kvinnlig könsstympning – ett samtalsstöd för socialtjänsten*. Artikelnummer 2022-9-8103.

ÖVRIGA KÄLLOR

FN:s barnkonvention (1989) www.unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen

Länsstyrelsen Värmland. <https://www.lansstyrelsen.se/varmland/samhalle/social-hallbarhet/mans-vald-mot-kvinnor.html>

Länsstyrelsen Östergötland (2016) www.hedersfortryck.se

UNICEF (2014) <https://unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning>

WHO (2016) www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/

Kvinnlig könsstympning är förbjudet i Sverige. Det gäller även om ingreppet utförs utomlands i ett land där det är tillåtet. Kvinnlig könsstympning är ett brott mot de mänskliga rättigheterna och konventionen om barns rättigheter.

Denna handbok riktar sig till personal inom hälso- och sjukvård, elevhälsa, socialtjänst och andra berörda myndigheter och ideella föreningar som kommer i kontakt med personer som kan ha utsatts eller riskerar att bli könsstympade.